

parkgids

Het avontuur door de tijd

Zwerf door de prehistorie
Kom héél dichtbij de Romeinse tijd
Duik in de middeleeuwen

www. **Archeon** .NL

Welkom in Archeon!

Geachte bezoeker,

In Archeon maakt u kennis met Levende Geschiedenis van de Lage Landen.

Alle 43 gebouwen in ons park zijn reconstructies naar archeologische vondsten en bouwhistorisch onderzoek. De huizen, boerderijen en hutten van Archeon worden bewoond door Archeotolken. In 'tijd-eigen' kledij vertolken zij de diverse periodes van vroeger, maar kijk: hier zijn ze - in het nu. Ze kunnen antwoord geven op alles wat u over een bepaalde tijd wilt weten.

Ga mee met een rondleiding en hoor het boeiende verhaal van onze oudste geschiedenis.

Maar Archeon is niet alleen maar een mooi verhaal. Wij nodigen u uit om zelf mee te doen! Kanovaren, speerwerpen, sottebollen of een fibula maken. Zet de helm van de stadswacht op uw eigen hoofd. Laat uw toekomst voorspellen door de priesteres in de tempel. Onderga een Romeinse massage. Beslis over leven en dood tijdens het spectaculaire gladiatorengevecht.

Doe mee, duik er in, beleef Archeon!

En er is nog meer....

Naast het entreegebouw staat de prachtige reconstructie van de Gallo-Romeinse Villa van Rijswijk.

Hierin bevindt zich het Romeins Museum, op 23 augustus 2011 geopend door HKH prinses Máxima.

Midden in het park vindt u een gezellige speeltuin.

Als u iets lekkers wilt drinken of eten, ontvangen wij u graag in onze Romeinse herberg of in het middeleeuwse klooster. In beide gebouwen en in het Romeinse badhuis bevinden zich ook toiletten.

Tot slot kunt u eens heerlijk snuffelen in de winkel (entreegebouw). Hier vindt u vele leuke boeken en souvenirs, waaronder bijzondere replica's die vervaardigd zijn door Archeons eigen ambachtslieden.

Ook voor alle mogelijke zakelijke informatie kunt u hier terecht.

Op uw ontdekkingsreis door de tijd kan deze parkgids een leidraad zijn. Maar laat u vooral ook meevoeren door onze Archeotolken, en niet te vergeten door uw eigen interesse en fantasie. Vandaag is het park voor u...!

**Goede (tijd)reis,
een hartelijke groet van Archeon!**

P.S. Voor als u weer thuis bent: Blijf Archeon volgen via onze website of seizoensbrochure. We hebben steeds weer nieuwe verrassingen in ons prachtige themapark! Tot ziens....

Inhoud

Welkom in Archeon! 2

Nederland in de prehistorie 4

    Mesolithicum - middensteentijd:

        jager - verzamelaars 5

    Neolithicum - nieuwe steentijd: boeren 6

    Bronstijd 7

    IJzertijd 9

Romeinse tijd in Nederland 10

    Woonhuis - *Moenia et Porta, Domus, Hortus Aromaticus* . . . 12

    Tempel - *Fasti, Columna Iovis, Templum Nehalenniae* . . . 13

    Markt - *Forum, Rostra, Puteus, Horologium* 14

    Schip - *Corbita, Tolleno* 15

    Badhuis - *Thermae* 15

    Strijdtoneel - *Arena* 16

    Herberg - *Hospitium, Triclinium* 16

Nederland in de middeleeuwen 18

    Vroege middeleeuwen 19

    Late middeleeuwen 20

Uitgelicht 29

    Gladiatoren 29

    Ridders 30

    Romeins Museum 31

    Vereniging Vrienden van Archeon 31

Colofon

Deze parkgids is samengesteld door Archeon op basis van diverse onderzoeksresultaten.

Tekst: Anne Nies Keur

Fotografie: C. Terberg,

C. van der Kamp, H. Splinter

Ontwerp/opmaak & druk:

Okay Color Alphen aan den Rijn

Themapark Archeon

Postbus 600

2400 AP Alphen aan den Rijn

(0172) 447744

www.archeon.nl

Vereniging

Vrienden van Archeon

15 jaar VVvA 1996 - 2011

www.vrienden-archeon.nl

Archeon is a member of www.EXARC.net European Exchange on Archaeological Research and Communication

facebook.com/
archeon.museum

twitter.com/
archeon

youtube.com/
archeonadmin

 MIX
Papier van
verantwoorde herkomst
FSC® C016391

Prehistorie (8800 - 12 voor Chr.)

**stap zelf eens in
een boomstamkano**

Nederland in de prehistorie

De allereerste die iets over ons land opschrijft, is Julius Caesar. De lange periode die daaraan voorafging, heet prehistorie: de tijd waarin men nog niet kon schrijven. Deze duurt duizenden jaren; ons land verandert enorm. Ook de mensen veranderen. Langzamerhand krijgen ze een totaal ander leven.

Mesolithicum – middensteentijd: jager-verzamelaars 8800-5300 voor Christus

Tienduizend jaar geleden: de ijstijd is voorbij - de bizon, mammoeten, wolharige neushoorns en reuzenherten verdwijnen. Ons land warmt op, raakt begroeid met bos. Er is volop eten voor mensen: groene planten, noten, bessen en wortels. Ze kunnen bovendien jagen en vissen. Dit zijn nomaden, ze trekken met het seizoen mee. Hun huizen zijn eigenlijk eerder een soort tenten. Een kampvuur dient als kookplaats en houdt gevaarlijke dieren op afstand. Misschien is het ook de plaats voor muziek, dans en oude verhalen.

Deze jager-verzamelaars maken alles zelf: hun kleding van dierenhuid; scherpe messen van vuursteen. Ook van hout, bot en gewei worden dingen gemaakt.

Wie zo leeft, afhankelijk van de natuur, moet slim en handig zijn. Maak eens een zaagmes door een rij kleine scherpe vuursteenpuntjes in een handvat van gewei te zetten, gelijmd met zelfgestookte

Maak muziek!
met steentijd
instrumenten

berkenteer... Alle kennis van dieren, planten en de seizoenen wordt steeds doorgegeven en gedeeld. Dit is van levensbelang.

1. Koepelhutten

Op frames van buigzame takken is riet of dierenhuid bevestigd. Deze hutten zijn gemaakt aan de hand van een archeologische opgraving in Bergumermeer (Friesland). De datering is 5500 voor Christus.

De huisraad bestaat uit kleine handzame spullen - huiden, kookgerei, gereedschap, muziekinstrumenten. Als de bewoners verder trekken, nemen ze alles makkelijk mee.

2. Boomstamkano

De beroemde kano van Pesse is in 1955 ontdekt bij de aanleg van de A28. Het is de oudste boomstamkano ter wereld, gedateerd op 8040 - 7510 voor Christus. Zo'n kano maak je door een boomstam in te branden met gloeiende kolen. Daarna hol je hem verder uit met een vuursteen bijl.

Neolithicum - nieuwe steentijd: boeren

5300 - 2000 voor Christus

Ruim zeventuizend jaar geleden maakt de leefwijze van de jager-verzamelaars langzaam plaats voor een nieuwe manier van leven. Mensen gaan zich vestigen op één plek, en bewerken de grond rond hun erf. De eerste boeren onderhouden akkers waarop peulvruchten, maanzaad en verschillende vroege graansoorten, zoals emmer en einkoren, worden geteeld. Ook vlas wordt verbouwd, zodat er lijnzaad is en linnen geweven kan worden. Hoewel de jacht en visvangst nog steeds belangrijk zijn, houden deze eerste boeren zelf wat vee. De hond is er ook. Omdat deze mensen niet meer steeds verhuizen, zijn hun woningen duurzaam en hebben ze meer huisraad. Men maakt rond-bolle aardewerk potten die zijn versierd met een heel kenmerkend motief: slingerende of zigzaggende banden zijn in de klei gekerfd. De cultuur van de eerste boeren is naar dit aardewerk genoemd: lineaire bandkeramiek..

3. Lineaire bandkeramiek boerderij

De eerste boeren bouwen boerderijen als deze: imponerende solide huizen met een eikenhouten frame. Bij gebrek aan riet in de omgeving wordt het dak gedekt met stro of boombastdeeltjes. Dit bouwwerk is gebaseerd op een archeologische vondst nabij Geleen, en wordt gedateerd op 5300 voor Christus.

Een paar duizend jaar later vestigen zich boerengemeenschappen in het noordelijke gedeelte van

Nederland. Deze behoren tot de cultuur van de trechterbekers, die zich uitstrekt van West-Nederland tot aan de Oostzee.

Trechtersbekers zijn kenmerkende bekervormige potten op een rechte bodem met een breed uitlopende rand. De bol van de beker is vaak versierd met stipeltjes of streepjes.

Aardewerk blijft in de bodem goed bewaard; veel andere materialen vergaan in de loop van de tijd. Er worden echter natuurlijk ook wel andere sporen gevonden. Van de trechterbekerboeren zijn bijvoorbeeld barnstenen kralen ontdekt.

4. Trechterbekerboerderij

Deze boerderij is een interpretatie van een opgegraven bouwwerk in Flögeln-Eekhöltjen, (Noordwest-Duitsland) dat is gedateerd op 3450 - 2850 voor Christus. De trechterbekerboeren wonen relatief klein; in boerderijen als deze of zelfs nog wat kleiner.

5. Hunebed

De trechterbekerboeren zetten de doden bij in een grafkamer. Deze is gemaakt van gigantische stenen, die zijn bedekt onder een laag aarde. Zo'n bijzetting is een belangrijk ritueel, dat uitgebreid wordt gevierd. Er worden grafgiften meegegeven, zoals allerlei voedsel en sieraden. Hierdoor weten we dat deze mensen in een hiernamaals geloven.

**Hunebedsteen verslepen!
Help de trechterbekerboerin!**

Bronstijd

2000 – 800 voor Christus

De gebruik van een nieuw materiaal markeert het begin van een nieuw tijdperk: de bronstijd. Het boerenbedrijf blijft de voornaamste bestaansgrond, maar de jacht vermindert wel sterk. De boeren houden meer vee: runderen, schapen, geiten en varkens. Door de benutting van de trekkracht van dieren, en door het gebruik van wol en melk wordt het agrarische bestaan nu lucratiever. Het gesettelde leven zorgt ook dat mensen zich met meer zorg gaan kleden: in geweven stoffen met verschillende kleuren en motieven. Brons is geen heel sterk metaal, maar geschikt genoeg voor gereedschappen en zeker voor sieraden. Het is een luxeartikel, men ontleent er status aan.

Een nieuwe uitvinding is het zwaard: een voorwerp dat puur een wapen is; het heeft geen andere functie. Pijl en boog of speer zijn ontstaan als jachtwerktuig. Uit deze periode zijn vele mysterieuze vondsten bekend, waarvan de betekenis niet altijd duidelijk is. We veronderstellen dat religie in de bronstijd een grote rol speelt. Moerassen, vennen en rivieren zijn daarbij blijkbaar belangrijk. Bronzen zwaarden, kralensnoeren, gewurgde slachtoffers zijn daarin achtergelaten, mogelijk om goden of vooroudergeesten te bezweren.

6. Bronstijdboerderij

Onder dit dak wonen mensen, maar ook het vee. Gemiddeld vijftientig tot dertig dieren worden in de boerderij gestald. De runderen zijn overigens wel kleiner dan tegenwoordig, met een schofthoogte van ruim één meter.

De boerderij is gebaseerd op recente opgravingen bij Eigenblok bij Rumpt, gemeente Geldermalsen en gedateerd op 1425-1350 voor Christus.

7. Bronsgieterij

De schuur die op hetzelfde erf is aangetroffen als de boerderij, doet dienst als werkplaats voor het bronsgieten. Beide bouwwerken zijn op een houten skelet geconstrueerd, met muren van grijze leem.

Brons wordt gesmolten bij een temperatuur rond de 1150 o C. Het vloeibare metaal wordt in een mal van steen of klei gegoten. Na afkoeling wordt het voorwerp mooi afgewerkt en eventueel voorzien van mesheften of handgrepen.

8. Tempeltje

Dit luchtige gebouwtje is waarschijnlijk een heiligdom, bedoeld om offerrituelen uit te voeren of de vruchtbaarheid te vieren. De uiteinden van de vier spanten hebben de vorm van een hoorn. Rondom ligt een cirkel van stenen. Het tempeltje is aangetroffen bij een archeologisch onderzoek bij Bargeroster-

8

veld en is gedateerd op 1478 - 1470 voor Christus.

Vanaf het tempeltje loopt een met planken bestrate weg het veen in. Zulke veenwegen zijn op meerdere plaatsen aangetroffen, en eindigen vaak op mysterieuze wijze in het moeras. Het paadje bij dit tempeltje is een eeuw na de bouw van het tempeltje aangelegd.

8b. Grafheuvel

Een ronde heuvel met palenkrans er omheen markeert een graf in de bronstijd. In ons land zijn ze nog overal in het landschap te zien. Op de Veluwe zijn er meer dan zeshonderd geteld.

De overledene wordt liggend op de zij begraven,

met opgetrokken knieën. Mannen op de rechterzij met het hoofd naar het westen; vrouwen precies andersom, met het hoofd oostwaarts en liggend op de linkerzij. Ze liggen dus beide met het gezicht naar het zuiden. Grafgiften zijn meestal wat aardewerk en soms een strijdhamer.

IJzertijd

800 – 12 voor Christus

IJzer is zeer geschikt voor sterke gereedschappen. Ruim drieduizend jaar geleden slaagt men er in om ijzer te winnen uit erts en dit te bewerken. Enige eeuwen later wordt er ook in ons land smeedwerk gemaakt, het begin van een nieuwe tijd.

In de ijzertijd wordt, mede met behulp van de ijzeren ploegschaar, de akkerbouw en veeteelt verder geïntensiveerd waardoor de bevolking aangroeit. Boeren houden runderen voor vlees en melk, maar ontlenen ook status aan hun dieren. Die vertegenwoordigen kapitaal. Mensen gaan op zoek naar nieuwe landbouwgronden en maken drassige terreinen bouwrijp door de aanleg van de eerste waterwerken zoals dammen, duikers en terpen. Families en verwanten vormen groepen die elkaars grond betwisten. We spreken over volken en stammen, Galliërs, Kelten en Germanen. Uit bijzettingsgiften in graven is te zien dat er nu grote verschillen in sociale status ontstaan. Zeer rijke mensen dragen sieraden van goud of bij-

zondere kralen en ze gebruiken bronzen vaatwerk. Het paard doet zijn intrede, een krachtig werkdier en vervoermiddel. Bij archeologische opgravingen zijn paardenbitten teruggevonden.

Gespecialiseerde ambachtslieden zijn er nog nauwelijks. Al het werk wordt voornamelijk uitgevoerd als onderdeel van het boerenbestaan: van smeedwerk tot pottenbakken, van kaasmaken tot linnen en wol weven.

9. IJzertijdterp

De twee boerderijen op deze terp zijn gebouwd als reconstructie van een opgegraven perceel op de wierde van Ezinge, gedateerd op 400 – 200 voor Christus. Om natte voeten bij opkomende zee te voorkomen heeft men de bodem opgehoogd. Dit is het begin van een terp. Deze huizen hebben muren van vlechtwerk, aangesmeerd met koemest. De daken zijn met riet gedekt.

In het kweldergebied groeien niet alle gewassen even goed. Men verbouwt vlas, gerst, veldbonen en huttentut (een soort koolzaad), maar de nadruk ligt hier op de veeteelt. In de boerderijen is ook een stalgedeelte.

Romeinse Tijd

(12 voor Chr. - 406 AD)

Romeinse tijd in Nederland

Al tijdens de Gallische oorlog van Julius Caesar betreden de Romeinen ons land, maar pas tientallen jaren later vestigen legertroepen zich hier. Het gebied ten noorden van de Rijn beschouwen ze als barbaars, onbegaanbaar en oninteressant. Ze richten een grens op langs de rivier: de limes. Op strategische punten worden *castella*, forten, gebouwd, met een onderlinge afstand van maximaal twintig kilometer. Bij Alphen aan den Rijn ligt het fort Albaniana.

Met de komst van de Romeinse legionairs gaat er wel het een en ander veranderen. De Romeinen kennen een hoogontwikkelde complex georganiseerde staat, met een gedifferentieerde beroepenstructuur. Bovendien zijn ze zeer ervaren veroveraars. Bij hun expansies volgen zij het Divide et impera: verdeel en heers. Dat wil zeggen, dat ze veel van het inheems gebruikelijke ongemoeid laten. Naar wens vullen ze aan met hun eigen producten, zoals bijvoorbeeld aardewerk, wijn, perziken en olijfolie. Ze nemen nieuwe dieren mee naar ons land, vooral omdat ze die graag eten: hoenders, konijnen en ganzen. De laatste zijn ook geliefde waakdieren. Gevogelte is bovendien onmisbaar bij de Romeinse religie. Uit hun gedrag voorspellen de auguren, priesters, de toekomst.

Divide et impera is een efficiënte methode, die veel macht oplevert en weinig mensenlevens of geld kost. De Romeinse overmacht bestaat dan ook niet uit zeer veel manschappen, langs de limes in ons land maximaal 30.000-40.000. Bij de nodige veldslagen worden inheemse strijders geronseld, tegen vrijstelling van belastingplicht of in het vooruitzicht op Romeins staatsburgerschap; betrekkelijk goedkope offers voor de Romeinen en begeerde zaken voor de Kelten en Germanen.

De religie van de Romeinen kent véél goden, en het lijkt wel of er altijd nog eentje bij kan. Zo is bijvoorbeeld de imperator Julius Caesar na zijn dood verheven tot god: Divus Julius. De oppergod is Jupiter. Hier te lande is de godin Nehalennia populair. Het is oorspronkelijk een Germaans-Keltische godin. In Archeon zijn, voor de deur van de tempel, kopieën van votiefstenen met haar beeltenis te zien. Wie iets van de godin gedaan

wil krijgen, belooft haar zo'n fraaie steen. Vooral zeelui vragen om haar gunsten, bijvoorbeeld een behouden vaart. Vermoedelijk is zij een vruchtbaarheidsgodin en beschermster van handel en zeevaart. Voor de Zeeuwse kust zijn tal van deze stenen gevonden. Opgegraven resten en vondsten uit zee zijn vaak afgesleten en kleurloos. Maar het staat vast dat ze oorspronkelijk prachtig gekleurd zijn geweest.

In veel gebieden gaat de ijzertijd tijdens de Romeinse bezetting gewoon door, maar vooral in de omgeving van de Romeinse nederzettingen raakt de lokale elite geromaniseerd. We noemen hen Gallo-Romeins. Ze dragen kleding naar de Romeinse mode en wonen in huizen die geïnspireerd zijn op de Romeinse architectuur. Ook nemen ze allerlei gewoontes over. De bezetters hebben hen dan ook veel rijkdom gebracht. In Archeon is een fictief Gallo-Romeins grensdorp neergezet: Trajectum ad Rhenum. Het jaar is 150 AD, midden in een vrij rustige en welvarende periode tijdens het bewind van keizer Antoninus Pius.

10. MOENIA ET PORTA

De vestingmuur en de poorten beschermen de inwoners tegen ongenode gasten. Soldaten op uitkijktorens houden de omgeving scherp in het oog. De houtconstructies zijn gebouwd naar het voorbeeld van de resten van het Romeinse fort Praetorium Agrippinae te Valkenburg (ZH), datering eerste

tot derde eeuw. Eén van de poorten staat in Archeon niet bij de muur, maar vooraan, bij de entree.

11. DOMUS

Woonhuis voor een ambachtsman met zijn gezin; twee onder een kap. Het gebouw is een reconstructie naar een opgraving in Voorburg. Het dateert uit de eerste of tweede eeuw. In de ene helft van dit huis woont en werkt een pottenbakker, ernaast een decorateur waar men mozaïeken en huisschilderingen kan bestellen.

Romeinen zijn praktisch ingesteld en benutten gebouwen optimaal. Het is niet ongebruikelijk dat etages doorverhuurd worden. Dit alles natuurlijk alleen voor de *plebejers*, het gewone volk. Rijkere mensen wonen in een villa: een luxer, vrijstaand huis. De pottenbakker werkt met een draaischijf, een apparaat dat tot nu in onze streken onbekend is. Hij maakt allerlei gebruiks aardewerk, dat wordt gebakken in de houtoven achter het huis. De Romeinen maken ook dakpannen van aardewerk. Deze worden gemerkt met een stempel van het legeronderdeel waar ze zijn gemaakt. De dakpannen worden in

Ga uw neus achterna
(proeven mag ook!)
Kruidenspeurtocht bij de
pottenbakker verkrijgbaar.

gigantische ovens gebakken, waar vele honderden tegelijk in passen.

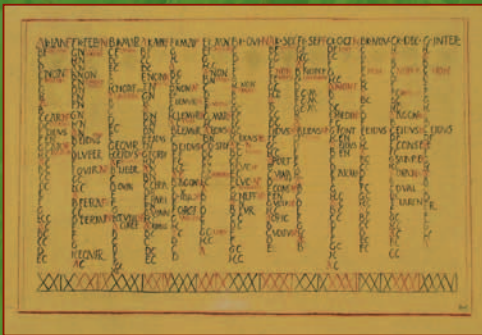
12. HORTUS AROMATICUS

De kruidentuin naast het huis, waarvan het grondplan bij dezelfde opgraving is blootgelegd, wordt verzorgd door de tuinwrijwilligers van Vereniging Vrienden van Archeon. Hier staan planten die in de Romeinse periode in ons land bekend zijn. Veel daarvan is uit Zuid-Europa geïmporteerd; ook Romeinen zijn gehecht aan de smaak van thuis. Centraal staat een beeld van de godin *Ceres*, de godin van de oogst.

13. FASTI

Kalender waarop alle dagen van het jaar geordend zijn volgens het oude systeem van twaalf manen.

De eerste van het jaar is gewijd aan Mars en valt in de lente. De manen (maanden) krijgen namen van getallen, zoals *september*, *oktober*, *november*, *december*: zeven, acht, negen, tien. Andere maanden worden naar belangrijke figuren genoemd, zoals *maart* (Mars), *juli* (Julius Caesar) en *augustus* (keizer Augustus). De dagen zijn verdeeld in geluksdagen en ongeluksdagen, *fasti* en *nefasti*. Belangrijke gebeurtenissen mogen nooit op *nefasti* gepland worden.

14. COLUMNA IOVIS

Jupiterzuil in Gallo-Romeinse stijl, waarbij de god als stevige heerser op een troon zit. In zijn hand houdt hij een bosje bliksemschichten. Gebaseerd op vondsten in Mainz (D) uit de eerste eeuw.

15. TEMPLUM NEHALENNIAE

De tempel is gewijd aan *Nehalennia*. De stiling van het gebouw is Romeins; de uitvoering inheems. Een rondom doorlopende *porticus* (zuilengalerij) is bijvoorbeeld ongewoon gebruikelijk voor authentiek Romeinse tempels. Het centrale

Excercer met de soldaten mee!
Maak een mooie mantelspeld!

17. ROSTRA

Het podium voor redenaars hoort er bij op het forum. *Rostrum* betekent letterlijk: steven van een schip, het meervoud is *rostra*. Buitgemaakte onderdelen van vijandelijke schepen vormen oorspronkelijk de triomftekens aan dit spreekgestoelte.

18. PUTEUS

De waterput staat op de hoek van een kruising met een beeldje van een wijschenker erbij. Ieder *insula*, woonblok, in een Romeinse stad heeft een eigen put. De beelden die erbij staan dienen tevens als straat-aanduiding.

19. HOROLOGIUM

De zonnwijzer is beschilderd met de zon, de maan, het rad

heilige gedeelte van de tempel heet *cella*. Hierin staat de godin. De tempel is gereconstrueerd aan de hand van opgravingsresultaten uit de tweede eeuw in Cuijk.

16. FORUM

Het marktplein is zeer belangrijk. Hier komt iedereen samen. Er wordt koopwaar aangeboden, er worden toespraken gehouden, en aan de markt liggen meestal ook de tempels van de stad. Bij Voorburg is het *Forum Hadriani* uit de eerste eeuw opgegraven.

Neem deel aan de Romeinse offerceremonie of laat de priesteres uw orakel trekken!

van fortuin en *Saturnus*, de god van de tijd. De uren beginnen te tellen als de zon opkomt, in de winter is dat later dan in de zomer. Daarom zijn in de winter de uren kort.

20. CORBITA

Vrachtschip waarmee tot honderd ton lading is vervoerd. Het gaat met name om bouwmaterialen, maar ook om allerlei andere goederen. Het schip kan zowel door trekkraft vanaf de oever als door wind in het zeil worden aangedreven, vermoedelijk uitsluitend stroomafwaarts: vanuit Zuid-Duitsland tot hier. Na het lossen krijgt de rijnaak een nieuwe bestemming. Het exemplaar uit de tweede eeuw waarop deze reconstructie is gebaseerd, is bij het fort *Nigrum Pullum* bij Zwammerdam gebruikt als fundering.

21. TOLLENO

Hijskraan om zware lading te kunnen lichten, uitgevoerd door de Vereniging Vrienden van Archeon naar

het ontwerp van de beroemde architect Vitruvius uit de eerste eeuw voor Christus.

De hijskraan bestaat uit twee staanders en een aantal dwarsverbindingen. Door de toepassing van vijf katrolwielen is slechts 10 kg trekkraft vereist om een last van 40 kg op te tillen.

22. THERMAE

Het badhuis is voor de Romeinen haast van levensbelang. Er zijn achtereenvolgens verschillende behandelingen die men ondergaat, en onderwijl is er volop gelegenheid om met elkaar te spreken, gedachten te ontwikkelen, politiek te bedrijven of zaken te doen.

Na binnenkomst kleedt men zich uit, bergt kleding in de *loculi*, kastjes, en betaalt bij de *balneator*, badmeester. Dan begint het met wat sportoefeningen op de *palaestra*, binnenplaats, en een bezoek aan de *latrinae*, wc's. Dit heuse watercloset voor zes personen spoelt met afvalwater uit het badhuis. Vervolgens het *frigidarium*, koud bad, het *sudatorium*, zweetriimte, het *caldarium*, warmwaterbad en het *tepidarium*, een prettig verwarmde ruimte waar het meest gekletst wordt. Tot slot nog een keer in het *frigidarium* en klaar is *Cornelius*, Kees.

Zo zou de volgorde tenminste kunnen zijn, precies weten we het niet. Overigens, *Cornelia* gaat niet op hetzelfde tijdstip naar het badhuis, want *balnea mixta*, gemengd baden, is sinds kort verboden. Er zijn speciale baduren voor mannen, vrouwen en zieken.

Het badhuis is warm. De naam zegt het al: *thermae* betekent warme baden. De vloeren en muren worden verwarmd door een *hypocaustum*, een vernuftig systeem waarbij warmte van het *praefurnium*, stookhok, in spouwen en holtes onder de vloer wordt geleid. Een grote bronzen ketel in het *praefurnium* verwarmt het badwater, dat via mooie waterspouwers in de bassins terechtkomt.

Dit badhuis is gemaakt naar een archeologische opgraving in Heerlen en dateert uit de eerste tot vierde eeuw.

23. ARENA

Arena betekent met zand bestrooid. Hiermee wordt het strijdperk waar de gladiatoren vechten aangeduid. In grote steden is de arena een onderdeel van het theater (D-vorm) of amfitheater (ovaal), waar tal van voorstellingen worden uitgevoerd. Bij kleinere plaatsen en forten bouwden Romeinen eenvoudige houten arena's met tribunes op een zandwal.

24. HOSPITIUM

De Romeinse herberg is voor reizigers een welkome stopplaats. Koeriers die lange afstanden overbruggen krijgen op vertoon van hun militaire diploma een vers paard, een maaltijd en een bed. Het levendige gebruik van dit gasthuis is te zien aan de graffiti her en der, allerlei leuzen die Romeinen achterlaten op de muren. Over wijn bijvoorbeeld. Ook is de Keltisch-Germaanse godin Epona afgebeeld in de paardenstal, de beschermster van reizigers en paarden.

25. TRICLINIUM

De eetzaal voor notabelen in deze herberg is bedoeld voor de *cena*, een zeer speciale maaltijd

vol symboliek. Er staan drie banken — een *triclinium* — op elk waarvan drie personen aanliggen. Zij vertegenwoordigen negen goden of muzen. De *cena* begint, na hand- en voetwassing, met een ei en eindigt met een appel. Na de eigenlijke maaltijd volgt het *bacchanaal*, drinkgelag. Vandaar de prachtig beschilderde wanden. We zien *Bacchus*, de god van de wijn, de druivenoogst inspecteren.

De originele schilderingen zijn gevonden in Keulen. Bij het *triclinium* hoort een speciale slaapkamer, voor de gasten die na het *bacchanaal* niet direct naar huis terug kunnen (of willen) gaan.

Vraag naar de *unctrix*, de *masseuse*; zij laat u kennis maken met de *strigilis*!

Middeleeuwen

(406 - 1500 AD)

Nederland in de middeleeuwen

De middeleeuwen duren duizend jaar. In deze periode ontwikkelt zich langzaam een maatschappelijk systeem dat wel wat lijkt op dat van het Romeinse Rijk. Vandaar ook de naam middeleeuwen. We zien nu echter wel één groot verschil: deze ontwikkelingen gaan niet onder dwang van een vreemde invasie, maar rust op de schouders van inheemse mensen. Dat kost veel tijd en moeite, maar heeft ook veel resultaat.

Vroege middeleeuwen

406 – 1100 AD

land in leen aan lagere adel. Hierdoor verstevigt de territoriale structuur, wat natuurlijk weleens leidt tot twisten. De eerste walburchten worden gebouwd. De samenleving is sociaal geordend in standen: de adel en de burgerij. De derde stand is de kerk. In de periode van 500 – 750 AD wordt ons hele land gekerstend. Reizende monniken verspreiden het christendom. Oude Germaanse gebruiken en heiligdommen worden naadloos opgenomen in het nieuwe geloof. Het christendom heeft veel invloed. Niet alleen op het persoonlijke leven, maar ook op sociaal-politiek gebied. De kerk is een machtige, wijdverbreide organisatie, die onder speciale bescherming staat van de adel.

Maar het gros van de mensen is gewoon aan het werk. Nederzettingen van vijf à zes boerderijen bedrijven zelfvoorzienende landbouw en kleinschalige ambachtelijkheid. Vanaf de zevende eeuw groeien enkele nederzettingen uit tot meer gespecialiseerde handelsplaatsen, bijvoorbeeld Domburg, Witla (nabij Rotterdam) en Dorestad (Wijk bij Duurstede). Dit zijn compacte steden, waar de huizen dicht opeen staan. Vooral Friezen zijn succesvolle kooplieden.

Veel Germaanse stammen reizen weg uit ons natte kikkerlandje, en laten een dunbevolkt braakliggend terrein achter. Onze streken komen onder de heerschappij van grote mannen als koning Clovis en keizer Karel de Grote. Dit weten we uit geschreven bronnen: ambtelijke stukken op perkament, in het Latijn. Zulke teksten circuleren uitsluitend in een klein deel van de hoogst geplaatste elite. Gewone mensen komen daar niet bij te pas. Om over hen iets te weten te komen, zijn wij toch nog vooral afhankelijk van archeologische vondsten.

Hoewel het niet terecht is om alleen te kijken naar de elite, is de vorming van deze bijzondere bevolkingslaag wel heel bepalend voor de vroege middeleeuwen. In plaats van verworven aanzien krijgt men nu automatisch status door geboorte of huwelijk en daar horen allerlei privileges bij. Bijvoorbeeld het monopolie van macht, het alleenrecht op het gebruik van geweld en het opeisen van een deel van de oogst. Tijdens de achtste eeuw ontwikkelt zich het leenstelsel: de hoogste vorst geeft delen van zijn

bedrijven goed voorbereid op klimaatwisselingen en kunnen ze makkelijk inspelen op de bodemgesteldheid ter plaatse.

Wie succesvol boert, kan een paard aanschaffen om het land te bewerken, een nieuwe techniek. Dat is echt luxe; paarden zijn duur en worden bovendien beschouwd als edel. Ze mogen van de kerk daarom niet gegeten worden.

De bevolking groeit en het land raakt door ontginningen en migraties geleidelijk aan ontbost. Er ontstaan zandverstuivingen en andere landschappelijke veranderingen, vooral in de kuststreek en op de Veluwe.

26. Dorestad

We zien hier een kleine groep van drie gebouwen, zoals die in Dorestad rond 800 AD staan. Vooraan, het dichtst bij het water, een koopmanshuis met een rieten kap. Dit huis is gemaakt naar het voorbeeld van huizen zoals die in Hedeby (Dk) bij archeologisch onderzoek zijn aangetroffen. Aan de inrichting is te zien dat hier meer bedrijvigheid dan handel alleen plaatsvindt.

Recht achter dit huis staat een zogeheten hutkom. Dit is een gebouw dat uitsluitend als werkplaats wordt gebruikt, bijvoorbeeld door een glazen kralen maker of edelsmid. Deze hutkom is in Rijnsburg opgegraven. Het grote gebouw is een halfopen tweeschipig huis met werkschuur, aangetroffen bij het bodemonderzoek in Valkenburg (ZH) waarbij de nederzetting De Woerd uit de vroege middeleeuwen is ontdekt.

De vroegmiddeleeuwse boeren zijn zeer veelzijdig. Ze verbouwen tal van gewassen en houden allerlei dieren. De veestapel bestaat uit koeien, schapen, geiten, varkens, kippen, ganzen en tamme konijnen. In huis spint vanaf nu ook een kat. Op de akkers staan rogge, gerst, haver, vlas, huttentut (oliehoudend zaad), peulvruchten, groente, kruiden en verplanten voor textiel. Vanaf de achtste eeuw teelt men fruit: appels en pruimen. De mensen vangen ook dieren om te eten: vissen en vogels met netten en strikken. Door de grote differentiatie zijn de boeren-

Late middeleeuwen 1100- 1500 AD

Tijdens de late middeleeuwen verandert het landschap nog meer. Bijvoorbeeld door het intensief verbouwen van rogge met plaggenbemesting. Hierdoor hogen de akkers op en ontstaan de esdekken. Elders zien we copen; stukken land die door de landheer verkocht zijn aan kolonisten. Op deze grond wordt de productie van zuivel en wol intensief aangepakt; er is geen ruimte meer voor eigen ambachtelijkheid. Het zijn vrije herenboeren.

De adel stelt in grote nederzettingen een schout aan, een soort burgemeester. Er worden stadsrechten verleend, stadsmuren gebouwd en stadsmilities getraind. De schout en schepenen (wethouders)

controleren alles in het openbare leven.

De jonge steden zijn schoon, ruim van opzet, er is veel werk en genoeg te eten. Ook de beroepsgroepen organiseren zich; in veel steden ontstaan gilden, die hoge eisen stellen aan de kwaliteit van werkplaatsen en het geleverde werk. De opleiding tot meester, volleerd ambachtsman, begint als leerling van zeven jaar.

Religie is in de middeleeuwse stad maatgevend voor het leven van alledag; haast op iedere straathoek staat een kapel. De kerk zorgt voor de tijdsaanduiding, voor feestdagen, voor zielzorg en mooie verhalen. De kerk is ook rijk, en bouwt de meest fantastische gebouwen. Geestelijken bekommeren zich om zieken, opvang van reizigers en andere hulpbehoevenden. Bovendien geven ze onderwijs. Veel jongens in de stad gaan naar school, waar ze de Latijnse gezangen leren, maar ook lezen en rekenen. De pest verspreidt zich via havenplaatsen over heel Europa. In ons land blijft het aantal slachtoffers relatief beperkt. Het is niettemin een zeer geveerde ziekte. Hoe ze ontstaat is nog niet bekend en de wildste theorieën doen de ronde. Soms volgt hieruit een klopjacht op zogenaamde schuldigen; met name minderheden in de steden, immigranten, zijn de klos. Pas na de middeleeuwen is de voedingsbodem voor allerlei bijgeloof zo groot, dat er heuse heksenprocessen worden gehouden.

Tussen 1100 en 1300 AD vaardigt de kerk diverse kruistochten uit. Kruisridders en hun gevolg trekken naar het "Heilige Land" om het te bevruchten. Dit zijn bloedige oorlogen. Een neveneffect van de kruistochten is dat veel van de gebruiken uit het Midden-Oosten in

Vergelijk uw mes met de mesmaat die de smid aan zijn deurpost heeft hangen! Is het groter, dan komt u de stad niet binnen!

zwang raken, bijvoorbeeld het dragen van een hoofdoek door vrouwen. Ook komen exotische producten en waardevolle kennis onze kant op.

In Archeon wordt een fictief middeleeuws stadje uit 1350 getoond: Gravendam. In deze periode woedt een bestuurlijke strijd, sinds de dood van graaf Willem IV in 1345.

In de twee straten van Gravendam is van die onrust echter weinig te merken. De korte straat richting de visser heet Damstraat; de lange straat richting het klooster noemen we Herestraat. De huizen in de Damstraat zijn al oud in 1350, daarom wonen hier wat eenvoudiger mensen dan in de Herestraat. Alle huizen zijn van oudsher begane-grond huizen, men woont beneden. Zeker in een ouderwets huis met alleen een rookluis is het op de etage of steekzolder geen doen. Maar ook in de ambachtshuizen met schoorsteen gebruikt men de verdieping alleen als opslagruimte. Pas met de komst van luxere huizen gaat men de vertrekken boven gebruiken als leefruimte. Op het erf achter het huis staat meestal een eigen waterput en een secreet, toilet.

27. Visser

Eenvoudig langgerekt huis, waarin een visser met zijn gezin woont. Er is plaats om netten en fuien te drogen en te repareren. Vis is veelgevraagd, het is goedkoop en bovendien schrijft de kerk veel vleesloze dagen voor; vis mag dan wel. Dit huis is gemaakt naar een opgraving uit Staveren en dateert uit circa 1200 AD.

28. Imker

Achter het huis staat een bijenstal met korven waarin de "immen" leven. Hiervan betreft de imker honing en was. Het huis is gebouwd op basis van een archeologisch onderzoek in Antwerpen (B) en stamt uit de elfde eeuw.

Vorm een kaarsje van was bij de imker!

29. Geitenstal

Nu in gebruik als geitenstal, maar oorspronkelijk was dit waarschijnlijk een kleine werkplaats. Deze hutkom is gereconstrueerd op basis van een opgraving in Emmen en gedateerd op 1000 AD. Het bijzondere dak is gedekt met plaggen. Heerlijk koel.

30. Tingieter

De tingieter maakt in zijn werkplaats onder andere de fameuze insignes. Pelgrims nemen deze kleine souvenirs mee terug van hun reis. Maar ook allerlei andere insignes zijn populair. Bijvoorbeeld twee trippen, slippers, om huwelijkse trouw te symboliseren, of een kam als teken van Sint Blasius die je keel beschermt. Ook behoorlijk ondeugende voorstellingen worden op insignes verbeeld. Deze hutkom komt uit Ommen, het jaar 1000 AD.

31. Mandenmaker

In deze hutkom uit de negende eeuw werkt de mandenmaker. De manden worden van wilgenteen

gemaakt, en door bepaalde behandelmethoden kunnen er verschillende tinten aan gegeven worden, van lichtblond tot zeer donker. Deze hutkom dient alleen voor het werk, de mandenmaker slaapt elders. De hutkom is opgegraven in Aalten (Gld)

32. Dam

De Dam is het centrale punt van Gravendam. Hier ligt de oorsprong van de stad, de dam in de rivier.

Schiet zelf ook eens een pijl uit de boog! Treft u de roos?

Een dam of brug is vaak de plek waar langskomende handelsschepen worden gecontroleerd, lading wordt overgezet en tol wordt geheven.

33. Hout- en beenbewerker

Een ambachtsman die kleine voorwerpen maakt van hout en dierenbot: keukengerei, speelgoed, toiletartikelen, handwerkmaterialen. Hij gebruikt daarbij een klempaard, een pompboor, een draaibank en allerlei messen en beitels.

Dit huis is een interpretatie van een opgraving in Delft. Het is gedateerd op 1210 AD.

34. Herder

Dit huis is een tweede interpretatie van dezelfde opgraving als het huis van de hout- en beenbewerker. Het huis is (nog) niet toegankelijk voor bezoekers. Achter het huis staat een kleine schaapskooi.

Herders zijn overdag in touw met hun dieren, die her en der hun kostje bij elkaar scharrelen. Vaak schapen, maar soms ook geiten. In sommige steden worden ook kleine groepen varkens of ganzen gehoeud. In Archeon ziet u regelmatig een schaapherder of een ganzenhoeder aan het werk.

35. Galgenveld

Op deze plaats worden boeven te schande gemaakt. Degenen die slechts een klein vergrijp hebben gepleegd worden in het schandblok gezet. Daar kan iedereen ze zien, en naar wens beschimpen of bekogelen met viezigheid. Zware misdadigers worden ter dood gebracht en vervolgens als lijk op het galgenveld tentoongesteld.

36. Doelen

De stad heeft een eigen militie stadswachten en schutters. In veel steden zijn de volwassen mannen verplicht om bij toerbeurt een aantal dagen per jaar dienst te doen. Om het boogschieten te oefenen, is er een schietbaan, die de doelen wordt genoemd.

37. Smid

Deze smidse bestaat uit een werkplaats en een osenstal. Het gebouw is een vrije interpretatie van veertiende-eeuwse smederijen, uitgevoerd in oorspronkelijk middeleeuws bouw materiaal: oud hout van een Franse boerderij en kloostermoppen (bak-

38. Stal

De stal is opgetrokken uit authentiek bouw materiaal.

De stal is in feite de parkeerplaats: reizigers kunnen hier hun paard kwijt, en stedelingen met een eigen paard maken er ook gebruik van. In de stal is bovendien ruimte voor wagens. Op zolder wordt hooi bewaard. Naast de stal is een kleine weide om te grazen.

39. Markt

In de stad is de markt de plaats waar verse levensmiddelen te koop zijn. Vis, groente, schelpdieren, zuivel en vleeswaren. Eens per jaar is er een grote jaarmarkt, waarop venters van divers allooï hun soms exotische waren aanbieden. Veel andere artikelen bestelt men rechtstreeks bij de ambachtsman. Reizende marskramers voorzien in spulletjes die niet dagelijks nodig zijn, zoals brillen, speelgoed, naalden, knopen, pigmenten.

40. Schrijnwerker

Dit is de meubelmaker. Hij wordt schrijnwerker genoemd, aangezien schrijnen, kisten, belangrijke meubelstukken zijn. Hij werkt uitsluitend met houtverbindingen, zonder spijkers, schroeven of houtlijm.

stenen) uit een Nederlandse opgraving. De muren zijn aangesmeerd met gele leem, dat is typerend voor Zuid-Nederland.

De smid maakt benodigdheden voor de bouw, zoals ijzerbeslag en nagels, messen en siervoorwerpen. Wapens maakt hij niet, daarvoor moet je bij de wapensmid zijn.

Ossen zijn krachtige trekdieren die zich goed laten mennen. Een span ossen bestaat meestal uit twee broers, die samen onder één juk zijn opgevoed.

Dit pand is een interpretatie naar bouwhistorisch onderzoek in het Oudste huis van Edam, dat is gedateerd op 1530 AD. In de Herestraat van Graven-dam zijn in totaal vijf interpretaties van datzelfde huis gerealiseerd. Op deze manier is goed te zien dat onderzoeksresultaten op verschillende manieren kunnen worden uitgelegd. Het huis van de schrijn-werker is het eenvoudigst. Het is, op de schoorsteen na, geheel van hout en heeft een vloer van zeelele.

4.1. Schoenmaker

Dit huis is één van de interpretaties van het Edamse huis (zie onder 40). Achter het huis een bescheiden moestuin.

Schoenen worden binnenstebuiten genaaid en ten-slotte gekeerd; ook de zool is van een enkele laag leer. Bij nat of koud weer draagt men trippen over de schoenen, een soort slippers met een houten zool. Schoenen zijn betaalbaar voor vrijwel alle stedelingen, en ze slijten hard, dus de schoenmaker heeft altijd werk. Hij heeft geen voorraad schoenen; alle schoeisel wordt op bestelling gemaakt.

4.2. Klooster

Dit enorme gebouw wordt bewoond door de minderbroeders. Zij vormen een bedelorde, in navolging van Sint Franciscus. Dat betekent dat zij aardse bezittingen afwijzen. Hun kloostergebouw wordt ook gebruikt voor vergaderingen van het stadsbestuur. Dit is een reconstructie van het minderbroederklooster dat in het centrum van Dordrecht is opgegraven. Het dateert uit 1250. Gerealiseerd zijn een deel van de kloostergang, de keuken, de refter (eetzaal) en de dormter (slaapzaal). Oorspronkelijk zijn er meer ruimtes en gebouwen geweest, onder meer een kapel.

4.3. Kloosterhof

De kruidentuin van de broeders heeft een geometrische vorm, de perken zijn rond een kruisvorm gegroepeerd. Een dergelijke tuin wordt meestal geheel omsloten door kloostergangen. In de vakken worden keukenkruiden en medicinale planten gekweekt.

44. Wever

De wever vervaardigt stoffen van wollen of linnen garen. In de tuin achter het huis staat een aantal verfplanten. Het benodigde garen wordt gesponnen op het spinnewiel. Het horizontale weefgetouw is een uitvinding uit de dertiende eeuw. Er wordt hier-

mee sneller gewerkt, maar ingewikkelde patronen worden niet meer geweven.

Dit huis is één van de interpretaties van het Edamse huis (zie onder 40).

45. Barbierchirurgijn

Aan het uithangteken herkent u de barbierchirurgijn: het is een laatstok, die gebruikt wordt bij het aderlaten. Deze ambachtsman is dokter, kapper en drogist tegelijk. Hij werkt met de humorenleer, volgens welke het lichaam gezond blijft door een evenwicht tussen de vier humoren: bloed, slijm, gele gal en zwarte gal. Dit huis is één van de interpretaties van het Edamse huis (zie onder 40). Alleen het voorste gedeelte, de werkplaats, is toegankelijk voor publiek. Achter het huis is een kleine humorentuin, verdeeld in vier perken.

46. Bakker

Vroeg in de ochtend kneedt de bakker het deeg en stookt de oven op die achter het huis staat door rijshout te verbranden. Als het brood gebakken is, blaast hij op zijn hoorn en komt iedereen zijn bestelling ophalen. In de restwarmte van de oven

worden eventueel nog pasteien gebakken. Dit huis is één van de interpretaties van het Edamse huis (zie onder 40). Het heeft geen schoorsteen, maar een rookluik in de zoldering boven de haard.

47. Pottenkoper

De koopman heeft een veel luxer huis dan de ambachtslieden. Het is geheel van steen, met tegels op het dak en op de vloer. Het is verdeeld in verschillende ruimtes: voorin een ontvangstruimte waarin de handelswaar te koop is voor klanten, achterin zijn privé-vertrekken, een no-viteit. Bovenin een slaapkamer, onder een keuken. Beide vertrekken hebben een inpandig secreet, dat loost op een beerkelder onder het huis. Zo'n beerkelder is als het ware een grote zeef. Het vocht verdwijnt

in de grond; de vaste stof composteert langzaam. Deze beerkelders zijn bij archeologische opgravingen heuse schatkamers gebleken, omdat er ook allerlei ander afval in geworpen is.

Alle ruimtes van dit luxe huis beschikken over een riant haardplaats. In veel steden zijn de bepalingen omtrent vuur streng, men is beducht voor stadsbranden. Voor elke haardplaats moet belasting betaald worden.

De handel bestaat uit vaatwerk: lokaal rood aardewerk en het uit het Rijnland afkomstige grijs-witte steengoed.

Dit huis is een reconstructie naar bouwhistorisch onderzoek in het centrum van Utrecht. Het oorspronkelijke pand dateert uit de veertiende eeuw. Achter het huis ziet u een siertuin met bloemenperken.

Maak zelf een vilten armbandje

UITGELICHT

Tot slot: in het kort nog enige extra informatie voor u.

GLADIATOREN

SPANNENDE GEVECHTEN IN DE ROMEINSE ARENA

De traditie van het gladiatorengevecht stamt uit de tijd waarin rituele gevechten op leven en dood worden georganiseerd om overleden familieleden te eren. Deze *munera*, spelen, gelden als een cadeau aan het volk. De Romeinen merken dat de *munera* uitstraling hebben. Velen grijpen dit middel aan om hun eigen prestige te vergroten. Zo organiseert Julius Caesar na een aantal victorieuze oorlogen spectaculaire *munera* ter nagedachtenis van zijn dochter, die al zeven jaar dood is. Zijn opvolger Augustus maakt de *munera* tot keizerlijk privilege. Gewone burgers mogen dit niet meer organiseren. In onze streken, *Germania Inferior*, kunnen rijke burgers nog wel als *editor muneris*, geveer der spelen, fungeren.

De gladiatoren zijn oorspronkelijk vooral *infami*, rechteloze ter dood veroordeelde slaven, krijgsgevangenen en criminelen. Een *lanista*, een zakenman in gladiatoren, heeft hen gekocht en getraind in zijn *ludus*, school, met allerlei wapens. Maar er zijn ook zelfstandige vrije gladiatoren, die als krachtpatser hun brood verdienen. Het bekendste wapen is de *gladius*, een kort zwaard. De *lanista* biedt de gladiatoren aan bij een *editor muneris*.

Voor het gevecht begint, wordt vaak eerst een *pompa*, optocht, gehouden. Hierbij zijn de gladiatoren te bewonderen - men kan inzetten - en natuurlijk meestal ook de *editor* als de weldoener die de toeschouwers op het schouwspel trakteert. Vervolgens vraagt een priester aan de goden om toestemming voor het gevecht.

De gladiatoren hebben elk hun eigen specialiteit en zijn ingedeeld in vaststaande types met bijpassende bewapening. Twee verschillende types staan tegenover elkaar. De uiteindelijke ver-

liezer wordt door zijn tegenstander op een trefzekere, zo pijnloos mogelijke manier gedood. In feite een verkieslijker dood dan die van gewone ter dood veroordeelden. Het lijk wordt meegenomen door de doodsdemon *Charun*, nadat deze het een klap met een grote hamer heeft toegediend. In het *spoliarium*, de lijkkamer, wordt de wapenrusting verwijderd. Tenslotte wordt het lichaam begraven door verwanten en collegae. Maar de gewonde verliezer kan ook om genade smeken. Vaak mag het publiek dan over zijn leven beslissen. De winnaar krijgt een lauwerkrans of palmtak, of heel soms een zak goudstukken. Daarna keert hij terug naar de *ludus*. Een succesvolle gladiator wordt door zijn *lanista* in de watten gelegd, hij levert hem goede winsten op. Bovendien kunnen deze sterren rekenen op de gunsten van het publiek. Zo kunnen *infami* hun lot keren. Houdt de ster-gladiator het vijf jaar in de arena vol, dan krijgt hij een *rudis*, houten zwaard, ten teken dat hij weer vrij man is. In de arena van Archeon wordt tijdens het seizoen dagelijks een gladiatorengevecht gehouden.

RIDDERS

EEN SUBCULTUUR IN DE LATE MIDDELEEUWEN

Een ridder is niet zomaar een vechtersbaas; hij wordt geacht zich ook dienstbaar en hoffelijk te gedragen. Bij de titel hoort een heel pakket van geloftes: mededogen, nederigheid, trouw, devotie, rechtschapenheid, eer en zelfopoffering. Hij moet zijn meerdere altijd met eegards te groeten.

Ridders zijn te herkennen aan de hen toegestane accessoires: een witte riem en gouden sporen. Veel opvallender is echter vaak hun hele verschijning met harnas en heraldische uitdossing. Het gebruik van wapentekens is ontstaan als herkenningmiddel voor ruiters in het veld, maar in de veertiende eeuw voert haast iedereen die iets voorstelt een eigen wapen, zelfs een gewone burger. De ridder excelleert in de heraldiek, met prachtige wapenmotieven, toegepast op zijn schild, verwerkt in gekleurde kledingstukken voor hemzelf, zijn personeel en zijn paard, met als kers op de taart een fantastisch helmteken. De wapenmotieven worden nauwkeurig beschreven door herauten, die vooral rondom toernooien een voorname rol spelen. Zij verspreiden de uitnodigingen, en vergelijken het wapen van elke deelnemer met wat er in het wapenboek genoteerd staat.

Het riddertoernooi is oorspronkelijk een gevechtstraining maar ontwikkelt zich tot een geliefd evenement: een vertoon van welstand, rijkdom en ridderlijkheid dat velen in de hoge kringen plezier verschaft. Het is een spel met winnaars en verliezers; het is nooit de bedoeling dat er doden vallen, hoewel dit natuurlijk wel eens voorkomt. In Archeon wordt de toernooivorm "pas d'armes" uitgevoerd. Daarbij daagt een ridder of groep ridders iedereen die passeert uit voor een gevecht. Het gevecht wordt uitgevoerd met lansen. Er geldt een puntensysteem. Harde klappen uitdelen of het breken van de lans van de tegenstander scoren. Soms wordt het toernooi geopend met een "melee", gevechten tussen zwaardvechters te paard, zo mogelijk met vele ridders tegelijkertijd binnen het toernooiveld, vechtend in twee partijen of kriskras door elkaar.

Motoriek is bij dit alles belangrijk. Daarom is het zware harnas, ongeveer dertig kilo, zo geleed in dat de drager zich kan bewegen. Het bestaat uit scharnierende en over elkaar schuivende stukken metaal. Het harnas is een volwaardige gevechtsuitrusting die ook voor echte slagen wordt gebruikt. Bij een toernooi wordt soms wel een sierlijker helm gedragen. Ook van de paarden wordt wat gevraagd. Het zijn wendbare lenige paarden met een schofthoogte van ongeveer 1.60 m, relatief klein dus. De paarden zijn bij een toernooi niet in volle wapenrusting. Het is volgens de spelregels verboden om paarden te raken. Bij een echt gevecht, tijdens een oorlog, worden de paarden wel goed beschermd; daar gelden dergelijke regels niet. Bij de ontwikkeling van de riddercultuur hoort ook een beschaafd cultureel leven, met regels voor diners, huwelijksceremonies en kunstuitingen. Vanaf de twaalfde eeuw uiten troubadours zich in kunstige versregels die aan de hoven worden vertolkt door zingende minstrelen. Een belangrijk thema in de dichtkunst is de liefde voor een vrouw die van veraf bemind wordt. Het nastreven van schijnbaar onbereikbaar doel is een echt ridderlijk thema. Riddertoernooien vinden in Archeon regelmatig plaats. Raadpleeg de seizoensbrochure of website.

ROMEINS MUSEUM ARCHEOLOGIEHUIS ONTDEK NOG MEER ACHTERGRONDEN

Het Romeins museum in Archeon is gevestigd in een reconstructie van een Gallo-Romeinse boerderij en toont verschillende collecties. Op de etage bevindt zich het Archeologiehuis Zuid-Holland. Hier wordt getoond wat er zoal in de bodem is gevonden, uit allerlei periodes - van verre prehistorie tot vroeg-moderne tijd. De betekenis van al deze zaken wordt duidelijk gemaakt door een bijzondere presentatie. Zo is er een compleet graf uit de bronstijd opgesteld, waarbij een spectaculair verhaal wordt verteld. In deze zaal staan verschillende werktafels, waaraan (jonge) bezoekers nog meer kunnen ontdekken over archeologie door zelf aan de slag te gaan.

Op dezelfde etage bevindt zich het atelier van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) afdeling Rijnstreek. Deze ruimte is ook zeker een bezoekje waard. In het weekend bestuderen en interpreteren de vrijwilligers van de AWN hier allerlei vondstmateriaal.

Op de begane grond komt men tenslotte in het Romeins Museum van Archeon, waar op een interactieve manier de Romeinse tijd in Nederland tot leven wordt gewekt. In vitrines staan originele oude Romeinse objecten; via films, touchscreens en "hands-on" replica's wordt een levendig beeld geschetst van de Romeinen en de oorspronkelijke bewoners in deze tijd.

VERENIGING VRIENDEN VAN ARCHEON VAN HARTE AANBEVOLEN

15 jaar VVvA 1996 - 2011

www.vrienden-archeon.nl

De leden van Vereniging Vrienden van Archeon (VVVA) voelen zich op velerlei wijzen verbonden met Archeon. Ze houden van geschiedenis of archeologie, genieten van de gereconstrueerde bouwwerken, voelen zich thuis tussen de archeotolken of komen tot zichzelf in de landelijke omgeving waar het leven zich op een ander tempo afspeelt. Veel leden dragen ook actief een steentje bij, bijvoorbeeld in de vorm van vrijwilligerswerk in de tuinen.

De VVVA organiseert verder diverse verenigingsactiviteiten, die het plezier in de geschiedenis kunnen verdiepen, zoals lezingen en ledenvergaderingen in het park.

Vier maal per jaar ontvangen leden de verenigingskrant Nova, met alle nieuws uit Archeon, aangevuld met allerlei informatie om de liefhebberij nog verder vorm te geven.

Wie Archeon een warm hart toedraagt en belangstelling heeft voor deze kleurrijke vereniging, u vindt haar via de website van Archeon, of door een e-mail te sturen naar secretariaat@vrienden-archeon.nl

